

דיני ערב פסח

תענית בכורים

- א. נהגו הבכורים להתענות בערב פסח¹, אך המנהג כיום לסיים מסכת או להשתתף בסיום מסכת של אחר, ואזי לאכול מסעודת המצוה של הסיום - ובכך להיפטר מהתענית². לכתחילה נכון שיאכל שם במקום הסיום כשיעור ברכה ולא לסמוך על שתיה מועטת וכיוצא בזה³.
- ב. בשעת הדחק כשאין אפשרות אחרת, וכגון מלוה של חולה בבית החולים שאין לו אפשרות להשתתף בסיום מסכת - אפשר להיפטר מהתענית על ידי שמיעת סיום מסכת בטלפון⁴.
- ג. אדם זקן וחלש שהוא בכור, ואין ביכולתו לסיים מסכת או להשתתף בסיום כנ"ל⁵, ובערב פסח חש בכאב ראש או כאב עיניים - אינו צריך להתענות. כמו כן, אדם שאם יצום קרוב לוודאי שבשל כך לא יוכל לאכול מצה ומרור ולשתות ד' כוסות - עדיף שלא יתענה, ויקיים מצוות הלילה כסדרן. אך במקרים אלו עדיף שיאכל רק מיני תרגימא⁶.
- ד. דיני ביעור חמץ נתבארו לעיל בפרק 'ההכנות לפסח'.

מלאכה בערב פסח

- ה. אסור לעשות מלאכה גמורה בערב פסח לאחר חצות⁷, אולם על ידי נכרי אפשר לעשות⁸. ולכן מי שיש בביתו עובד זר יוכל להורות לו לכבס את בגדיו⁹ או לספר אותו¹⁰ גם לאחר חצות.

אכילת מצה בערב פסח

¹ שולחן ערוך (או"ח סימן ת"ע סעיף א').

² עיין משנה ברורה (שם ס"ק י').

³ מנחת יצחק (ח"ט סימן מ"ה) על פי ביאור הלכה (סימן תקנ"א ס"י ד"ה וסיום מסכת).

⁴ מעדני שלמה (מועדים עמ' ב') בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל; שו"ת משנת יוסף (חלק ז' סימן פ"ג); חשוקי חמד (בכורות נ"ד ע"ב); מנחת אשר (שיעורים אגרות ומאמרים הנוגעים למגיפת הקורונה, סימן כ"א) לענין מי שנמצא בבידוד או שחושש מלבוא לבית הכנסת מחשש להידבקות. [ולגבי החולה עצמו אם הוא בכור, יתבאר להלן שהוא פטור מלהתענות, אמנם אם יש לו אפשרות לשמוע סיום בטלפון, יתכן שעדיף שיעשה כן]. ועיין עוד שו"ת תשובות והנהגות (חלק ה' סימן קכ"ו).

⁵ שכן לכתחילה ראוי לעשות כן אף במצבים בהם פטור הוא מתענית (הגר"ש ואזנר זצ"ל, קובץ מבית לוי חלק א' עמ' ל"ט; וכן הובא משם הגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר אשרי האיש או"ח חלק ג' פרק נ"ה סעיף ג').

⁶ משנה ברורה (שם ס"ק ב'). אשר להגדרת מיני תרגימא, יעוי' בכף החיים (שם ס"ק י"ד) שהביא בזה (בשם ספר שלחן גבוה) ג' דעות: בשר או גבינה; קטניות; פירות. ובספר הלכות חג בחג (פסח עמ' רל"ב) כתב שיש שהקילו אף במיני מזונות, ועי' בס' מנחת איש (חג ומועד פר מ"ב סעיף ג') שהסיק שמיני תרגימא הינו כל דבר שאינו פת, ואפילו בשר ודגים ושאר תבשילים, ואף מיני מזונות, ובלבד שאינו קובע עליהם סעודה.

⁷ שולחן ערוך (סימן תס"ח סעיף א' וב').

⁸ רמ"א (שם סעיף א'); כף החיים (שם ס"ק י"ב).

⁹ משנה ברורה (שם ס"ק ז').

¹⁰ משנה ברורה (שם ס"ק ה').

- ו. אין לאכול מצה בערב פסח¹¹, מצה מבושלת או כופתאות ממצה (קניידלך) קודם שעה עשירית, יש שהתירו¹², ויש שאסרו¹³. עוגה העשויה מקמח מצה - יש שהחמירו בזה¹⁴, ויש שהקלו¹⁵.
- ז. אם הרב המשגיח על הכשרות בבית החולים רואה שאם יישאר חמץ בארבעה עשר בניסן בבוקר, הדבר יקשה לשמור על הכשרות, משום שישנם כאלה הלוקחים חמץ אל חדרם, יש מקום להתיר להאכיל את החולים בערב פסח במצה רגילה שאינה שמורה משעת קצירה, וגם לא נעשית לשם מצת מצוה, וטוב להחמיר לבשל את המצה במרק בשר או ירקות וכדומה, עד שישתנה טעמה, או לטגנה בשמן, שבאופנים אלו רבו הדעות להתיר אכילת מצה מבושלת או מטוגנת בערב פסח [וכאמור בסעיף הקודם]¹⁶.
- ח. יש לו לאדם לסדר את אכילתו בערב פסח כך שיאכל את המצה בלילה לתיאבון, ולדוגמה: חולה עם בעיות עיכול שאם אוכל מעט סמוך ללילה לא יוכל לאכול את המצה לתיאבון, עליו להימנע מלאכול סמוך ללילה¹⁷.

ערב פסח שחל בשבת

- ט. בערב פסח שחל בשבת קיים לעתים קושי לקיים את סעודות השבת¹⁸, כאשר הבית כבר נקי מחמץ ואכילת חמץ עלולה לגרום לפיזור פירורים וכדומה.

¹¹ רמ"א (סימן תע"א סעיף ב').

¹² משנה ברורה (שם ס"ק כ' ובסימן תמ"ד ס"ק ח').

¹³ בשער הציון (סימן תמ"ד ס"ק א') הביא שבמג"א (שם ס"ק ב') כתב שאין נוהגין לאכול מצה מבושלת בערב פסח, ובביאור הגר"א צידד שלדעת הרמב"ם אסור לאכול מצה מבושלת בערב פסח, ומשמע שגם דעת הגר"א נוטה לשיטה זו. וכן בשלחן ערוך הרב (שם סעיף ד') כתב שאין נוהגין כן.

¹⁴ סידור פסח כהלכתו (חלק א' פרק ט"ו הערה 31) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל, וכן בספר אשרי האיש (או"ח חלק ג' פרק נ"ו סעיף י'); אור לציון (חלק ג' פרק י"ג סעיף ג'); ובשו"ת שבט הלוי (חלק ח' סימן קי"ז ס"ק א') כתב שנראה להחמיר בזה.

¹⁵ בספר הליכות שלמה (פסח, פרק ח' סעיף ד') כתב שאם בזמן הלישה אבד מהמצה תואר לחם, יש מקום לומר שמותר לאוכלה בערב פסח. ובספר שמירת שבת כהלכתה (חלק ב' פרק נ"ו הערה נ') כתב שמצה שהתפוררה ונילושה ברוב שומן ודבש ונאפתה, מותר לאכול אותה בערב פסח. ועיין במשנה ברורה (סימן תע"א ס"ק י"ט) ובשער הציון (שם ס"ק ט"ז).

¹⁶ יחווה דעת (ח"ג סימן כ"ו).

¹⁷ עיין בשולחן ערוך (סימן ת"ע סעיף ג') שהאיסטניס יתענה בערב פסח כדי שיאכל את המצה לתיאבון. ובמשנה ברורה (סימן תע"א ס"ק ה') כתב (בביאור דברי הרמ"א שם סעיף א') שמי שאם יאכל אפילו מעט משעה עשירית ואילך, שוב לא יוכל לאכול בלילה לתיאבון, אסור לו לאכול אז אפילו פירות.

¹⁸ אשר לסעודה שלישית, עיין בשלחן ערוך (סימן תמ"ד סעיף א'). וברמ"א (שם) כתב שיקיים סעודה שלישית במיני פירות או בשר ודגים. ובמשנה ברורה (שם ס"ק ח') כתב שטוב גם כן לחלק את סעודת הבוקר לשניים. וראה עוד בספר שמירת שבת כהלכתה (חלק ב' פרק נ"ו סעיף י"ב).

לבני ספרד ישנה אפשרות לאכול מצה עשירה עד שעה עשירית¹⁹. ולבני אשכנז יש אפשרות לאכול מצה עשירה קודם זמן איסור אכילת חמץ²⁰. אמנם במקרה של חולים וזקנים הזקוקים לזה, יש להקל גם לבני אשכנז לאכול מצה עשירה גם בהמשך היום²¹.

י. כמו כן, במקרה שיהיה קשה לנקות את הבית מהפירורים וכדומה, וכן במקרה של זקן המשתמש בשיניים תותבות ויהיה קשה לו לנקותן מהפירורים אחר האכילה - יש להקל לאכול בסעודות השבת מצה שהתבשלה בכלי ראשון²². [ויש להקפיד לא לפורר את המצה לחתיכות קטנות מכזית, בכדי להתחייב בברכת המוציא וברכת המזון לפניה ולאחריה²³].

יא. אם אוכלים חמץ בסעודת הבוקר, וכדי להספיק לאכול לפני זמן איסור אכילת חמץ, יש צורך להפסיק בתפילה ולאכול את הסעודה לפני מוסף - יש להקל בזה לצורך חולים וזקנים²⁴.

יב. במקרה שלא נותר זמן להתפלל ולאכול פת לפני סוף זמן אכילת חמץ (וכגון חולה שקם משנתו מאוחר) - יש להתפלל כראוי, ולקיים את סעודת השבת עם מצה²⁵.

עירוב תבשילין

יג. בערב שביעי של פסח שחל ביום שישי, או בחוץ לארץ כשיום טוב שני חל ביום שישי, יש צורך לעשות עירוב תבשילין. גם חולה הנמצא בבית חולים ולא עתיד לעשות כל מלאכה לצורך שבת מלבד הדלקת נרות, יניח עירוב תבשילין²⁶, אך יש אומרים שבאופן זה לא יברך על הנחת העירוב²⁷, ולדעת רבינו הגר"א וייס שליט"א יכול הוא גם לברך על כך²⁸.

יד. אם אינו יכול לערב בעצמו, יכול לשלוח שליח שיניח עבורו עירוב תבשילין²⁹.

¹⁹ שלחן ערוך (שם), אבל לא לאחר שעה עשירית, כדי שיאכל את המצה בלילה לתאבון. שעה עשירית הינה כארבע שעות אחר חצות היום, אלא שהדבר נבחן בשעות זמניות, ועל כן יש לבדוק בלוחות השנה את השעה המדוייקת.

²⁰ עיין ברמ"א (שם); אגרות משה (חלק א' סימן קנ"ה).

²¹ שו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סימן כ"א); דעת זקנים (סגל, עמ' לז) בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל; הגהות אבן ישראל על המשנה ברורה (סימן תס"ב ס"ק י"ט); מקדש ישראל (הרפנס, פסח סימן תפ"ח).

²² כן הובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (אשרי האיש או"ח חלק ג' פרק נ"ז הערה רע"א, קובץ הליכות והנהגות). ועיין בספר הליכות שלמה (פסח פרק ח' סעיף י"ג), ובספר שמירת שבת כהלכתה (פרק נ"ז סעיף י"ב והערה מ"ח).

²³ הליכות שלמה (שם).

²⁴ דעת זקנים (סגל, עמ' נ"ה) בשם הגר"י זילברשטיין שליט"א.

²⁵ הגדת מנחת אשר (עמוד ס"ו, ע"פ תשובה בכת"י של מרן שליט"א).

²⁶ ראה מנחת יצחק (ח"ז סימן ל"ו) ומשנה הלכות (ח"ז סימן ע"ד).

²⁷ ראה מאמר מרדכי (סימן תקכ"ז סקי"ח) שאין מצווה בהנחת עירוב תבשילין כשאין לו צורך לעשות מלאכה ביום טוב לצורך שבת, ועל פי זה כתבו המנחת יצחק והמשנה הלכות שם שאין לברך כשאין לו צורך אלא בהדלקת הנר, מאחר שלפי הסתם בשולחן ערוך (סימן תקכ"ז ס"ט) אין חיוב עירוב תבשילין רק בשביל הדלקת הנר.

²⁸ על פי הגדת מנחת אשר (עמ' פא), ועיין מועדים וזמנים (ח"ז סימן קכ"ב).

²⁹ ראה משנה ברורה (סימן תקכ"ז סק"ד).

להיטהר לפני החג

- טו. ענין גדול הוא להיטהר לכבוד החג על ידי טבילה במקוה, אף למי שאינו נוהג בזה כל השנה³⁰. אולם חולה או זקן החושש להצטנן, יטהר עצמו על ידי שפיכת תשעה קבין³¹, וכדלהלן:
- טז. לגבי שיעור תשעה קבין במידות זמננו, יש דעות שונות: יש שכתבו שלכתחילה יש לשפוך על גופו 21.6 ליטר³², ויש שכתב שהשיעור הוא מעט פחות מ-12.5 ליטר³³. ויש שכתב שהשיעור הגדול המוזכר בפוסקים הוא כ-32 ליטר, והשיעור הקטן המובא בפוסקים הוא 16 ליטר, ובפחות מזה אין להקל³⁴.
- יז. אופן הרחיצה בתשעה קבין הוא כדלהלן: יעמוד זקוף, ויניח את שתי ידיו כנגד ליבו, ולא יצמיד את הידיים לגופו אלא יניחן ברווח קצת כך שיוכלו המים לעבור גם שם, וישפכו על גופו מלמעלה מים בשיעור תשעה קבין מכלי אחד, או עד שלושה כלים, וברצף. ויזהיר את השופכים שישפכו על גופו ממש³⁵.
- יח. נחלקו הפוסקים אם רחיצה במקלחת מועילה לענין טהרה על ידי שפיכת תשעה קבין: יש שכתבו ששהייה תחת המקלחת במשך זמן שיישפכו עליו תשעה קבין, אף היא מועילה, ואין צריך לשפוך מכלי דוקא או על ידי כח גברא³⁶. ולדעה זו, ניתן למדוד את הזמן בו מתמלא כלי של ליטר אחד באותו ברז, להכפיל אותו במספר הליטרים הנדרש [ראה לעיל], ולשהות תחת המים הזורמים במשך אותו זמן³⁷. ויש מהפוסקים שכתבו שרחיצה במקלחת אינה מועילה כלל, וראה עוד בהערה³⁸.

³⁰ סדר היום (סדר אמירת קרבן פסח); משנה ברורה (סימן תע"א ס"ק כ"ב).

³¹ סדר היום (סדר אמירת קרבן פסח).

³² שונה הלכות (סימן פ"ח סעיף ו') ובירור הלכה (או"ח סימן פ"ח), והוא על פי שיטת החזון איש בענין השיעורים.

³³ שיעורי תורה להגר"ח נאה (סימן ג' סעיף ל' עמ' רס"ג).

³⁴ שו"ת מנחת יצחק (חלק ד' סימן כ"א).

³⁵ משנה ברורה (סימן פ"ח ס"ק ד').

³⁶ שו"ת מנחת יצחק (חלק ד' סימן כ"א וסימן כ"ח ס"ק ח'); שו"ת שבט הלוי (חלק א' סימן כ"ד) שיש להקל במקום שאי אפשר בטבילה. ובשו"ת תשובות והנהגות (חלק א' סימן קכ"ג) שרחיצה במקלחת מועילה רק אם אין אפשרות אחרת.

³⁷ שו"ת מנחת יצחק (שם).

³⁸ שו"ת משנה הלכות (חלק ג' סימן א') שכתב שמקלחת אינה מועילה כלל לדין שפיכת תשעה קבין, וראה שם (סוף הסימן) דעת הגר"מ פינשטיין זצ"ל; כן הובא בתורת המועדים על השונה הלכות (סימן תר"ו אות י"ט) בשם החזו"א, שראש המקלחת כיון שיש בו הרבה חורים, הרי זה נחשב ליותר משלושה כלים, והביא שם דעת הגר"ק שאם יפרק את ראש המקלחת וישתמש בצינור לבד, יועיל לדעת החזו"א; אמנם שם ובספר הלכות חג בחג (ימים נוראים פרק כ"א הערה 62) מובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שמקלחת אינה מועילה כלל לענין שפיכת תשעה קבין משום שאין בזה מעשה שפיכה.